

VIATA ECONOMICA SI SOCIALA A PREOTIMII GRECO-CATOLICE DIN VICARIATUL SILVANIEI IN A DOUA JUMATATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

1. VIATA ECONOMICA A PREOTIMII GRECO-CATOLICE DIN VICARIATUL SILVANIEI IN A DOUA JUMATATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania s-a încheiat și pentru preoțimea greco-catolică din Țara Silvaniei, ca și pentru toți românii ardeleni, cu o amară decepție, întrucât în toamna anului 1849 se întrenează o lungă perioadă de reacțiune ce se va menține până în 1860. Se întărește un drastic aparat de constrângere, crește numărul jandarmilor și al polițiștilor, se decretează starea de asediu. Alături de introducerea cenzurii se accentuează exploatarea națională prin impunerea ca limbă oficială a germanei în administrație, justiție și învățământ.

Evenimentele din anii 1848—1839 au lăsat loc neîncrederii în rândurile preoților români „deziobăgiți”¹, care au căzut în multe locuri din Sălaj pradă „tribunalelor de sânge”, aplicându-li-se pedepse drastice, de la schingiuri și închisoare până la decapitare și spânzurare, aplicate de multe ori după o judecată sumară². Numai că, în pofida stăruinței nemșimii maghiare, nu va putea fi reintrodusă servitutea socială a țărănimii și a preoților români care, înainte de 1848, nu se deosebeau în privința stării sociale de iobagii satelor. Solidari cu țărani, preoții români i-au îndemnat pe aceștia să nu lucreze moșiile nobiliare pentru a bara procesul reintroducerii servituții feudale. Drept urmare, multe proprietăți nobiliare au rămas nelucrate, prejudiciind interesele economice „ale domnilor de pământ” prin micșorarea producției agricole. De asemenea, autoritățile habsburgice au fost silit să recurgă la asigurări oficiale ca „robota este ștearsă pentru toți vecii și că nu se va mai reintroduce niciodată”³.

Foștii „domni de pământ” se împăcau greu cu ideea că trebuie să renunțe la proprietățile urbariale, de aceea cu ajutorul autorităților, nu de puține ori corupte, s-au dedat la abuzuri și răstălmăciri, apelând la restanțe de plată, datorii fictive neplătite și despăgubiri suferite de ei în timpul revoluției sau, pur și simplu, nu recunoșteau sorginea urbană a pământurilor arabile, pășunilor și pădurilor stăpânite până

¹ *Documente privind revoluția de la 1848 din Țările Române și Transilvania*, București, 1982, p. 282—289;

² *Idem*, p. 289—290

³ G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, Sibiu, 1890, p. 668—669

P. Abrudan, *Participarea românilor din Comitatele Solnocul de Mijloc și Crasna la revoluția de la 1848*, în *Acta Musei Prolissensis*, II, 1978, p. 151—163; *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 140—143; I. Kovács, *Despre activitatea așa-numitelor „Judecătorii urbariale”*, în *ActaMN*, 2, 1965, p. 47

atunci de iobași. Ajuțați de preoții și învățătorii satelor, foștii iobași români se prezestau cu sute de contestații la organele comitatense din Șimleu-Silvaniei și Zalău, cele două reședințe ale comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc⁴.

Nu de puține ori preoții români din Țara Silvaniei au ajuns în conflict fie cu birăii și juzii satelor, fie cu organele comitatense, periclitându-și situația. „Mulți dintre cei cu procese urbariale rămaseră pe ulițe”. Pământurile și pădurile ce li se luau pe cale judecătorească reveneau nobilimii pentru că legea acorda o atenție deosebită grupării la un loc a proprietății sau comasărilor⁵.

După cum arată George Bariț în 1876, nici după 27 de ani problema lichidării relațiilor urbariale nu a fost realizată pentru că loturile urbariale erau răpite în pofida prevederilor legii de către grofi și baroni, după cum arată cere-rile-protest adresate organelor comitatense. De multe ori preoții satelor îi înso-țeau pe țărani la „judecătoria urbarială” din Șimleu-Silvaniei, una din cele opt de pe teritoriul Transilvaniei, unde, în perioada 1857—1863, țăranii se prezentau cu sutele pentru a-și cere dreptul asupra pământului ce li se cuvenea de iure prin patentele din anii 1853—1854⁶.

Preoțimea greco-catolică va susține cauza țăranilor combătând comasările si-lite și măsurătorile nedrepte pe care le executau inginerii topometri, ce se sub-ordonau marilor proprietari agricoli din zona Șimleului în deceniile al șaselea — al șaptelea ale secolului trecut.

Pământurile bisericicești, ecleezii, grădini, pământ arabil și păduri zise ale bi-sericii sau „poștei” au crescut în suprafață după reglementările agrare din anii 1873—1880, când comunitățile satești din colecte au strâns banii necesari în ve-derea extinderii suprafețelor pentru biserică. În multe cazuri, în special după 1896, suprafețe apreciaabile puteau fi cumpărate de la țărani ruinați economi-cește cu sume derizorii⁷.

Pe lângă fondurile bănești trimise Vicariatului Silvaniei din „Fondul Sulu-țiu” ce atingea în anii '80 ai secolului trecut „aproape 400 de mii florini” și mi-tropolitul Ioan Vancea a înființat fondul arhiepiscopesc din care o parte era trimis bisericilor și școlilor greco-catolice „expuse pericolului”⁸.

Biserica greco-catolică din Sălaj a beneficiat de stipendii din fondurile: „Alutanu”, „Chirilă”, „Samuil Micu Clain”. În primii ani după înființare, Die-ceza greco-catolică a Gherlei a primit ajutoare substanțiale din partea Episco-piei de Oradea, care avea strânse legături cu Vicariatul Silvaniei în special prin Iosif Popp Silaghi (Sălăjanul)⁹.

Unul din apărătorii bunurilor bisericii greco-catolice a fost alături de vicari și preoțime, Gheorghe Pop de Băsești, care, atât în calitate de deputat în Par-lamentul de la Budapesta, cât și în cea de „inculpat memorandist”¹⁰, nu va uita

⁴ Idem

⁵ G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 170; *Gazeta de Transilvania*, XXXIX (1876), nr. 1, p. 2

⁶ I. Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973, p. 35—44; *Din Istoria Transilvaniei*, p. 137

⁷ I. Kovacs, în „*Studia*”, 2, 1966, p. 81; *Din Istoria Transilvaniei*, II, p. 206—210; I. Kovacs, *Op. cit.*, p. 161—163

⁸ Al. Grama, *Istoria bisericii românești unite*, Blaj, 1884, p. 196—199; Dr. Aug. Bunea, *Autonomia bisericească*, *Diverse*, Blaj, 1903, p. 386—387

⁹ Idem

¹⁰ În perioada când era înmormântat la Vatz (1895), Gheorghe Pop de Băsești îi scrie episcopului Szabo de la Gherla: „la aceste procese (comasarea hotarelor. n.n.) se întâmplă deseori că nimeni nu reprezintă interesele bisericii, nici parohul, cel dintâi interesat, nici protopopul, ochiul episcopului, nici avocatul român din par-tea locului, astăzi din ce în ce mai frecvent. Așa se întâmplă că parohiile sunt păgubite, în loc de pământ bun ele se pomenesc cu sol de calitate cea mai proastă. De atâtea ori de sunt pur și simplu depozedate.” I. Georgescu, *Gheorghe Pop de Băsești, 60 de ani în luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Or-a-dea, 1935, p. 334; I. Ciocian, în *ActaMP*, XVI, 1992, p. 419.

să acorde locul ce li se cuvenea în mișcarea națională bisericilor și școlilor naționale. Încă în perioada în care se pregătea alegerea lui Ioan Szabo pentru demnitatea de mitropolit unit al Transilvaniei, el se opune acestui plan cunoscând obediința fostului său coleg față de regimul austro-ungar. Trebuie apărate ecleeziile bisericii, spune Gheorghe Pop, care știa că autoritățile comitatente maghiare sprijină biserica reformată și proprietarii maghiari pentru acapararea de pământuri în Sălajul istoric. Deoarece pământul constituia principalul element al unei economii eminamente agrare, cum era cea de pe Văile Someșului, Crasnei, Barcăului, Sălajului și Eriului, care cuprindeau, de fapt, teritoriul comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc, biserica greco-catolică de aici își va găsi o importantă sursă de venituri în agricultură, motiv pentru care va păstra și totodată va căuta să extindă, prin cumpărare și donații, pământurile „popești”. Acestea vor fi mereu amenințate fie de fisc, fie de marii proprietari de pământ, în covârșitoarea lor majoritate maghiari, ce vor beneficia de ambiguitatea legilor austro-ungare și corupția organelor ce se ocupau cu problemele agrare în Transilvania¹¹.

Pe lângă veniturile obținute din gospodărirea „ecleeziilor”, preoții greco-catolici vor avea un salariu asigurat din contribuția credincioșilor, pe fumuri de casă, la care se adăugau taxele pentru serviciile religioase prestate la botezuri, cununii și înmormântări ori slujbe de pomenire. Pe fum de casă, începând cu 1873—1874, se percepea o mierță de grăunțe și se presta o zi de lucru cu palmele¹². Unde nu era fânăș se plătea o vică de fân (4 cleștare), datină bătrână, care în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea s-a răscumpărat în bani. De multe ori se iscau neînțelegeri între preoți și poporeni legate de „terțialitate” (treimea din dările către biserică ce revenea cantorilor și curatorilor): în lipsă de bani, preoții se învoiau din partea mirenilor pentru servicii religioase și cateheza elevilor cu zile de muncă la câmp ori în livadă, precum și la transportul lemnului, bucatelor sau la tors și țesut din partea femeilor. Abia spre sfârșitul veacului trecut se extind grădinile parohiale și se delimitează rezerve de teren pentru cimitire¹³, folosite în bună măsură de preoți, cantori și dieci¹⁴. În perioada 1868—1873 se șterge „terțialitatea” în aproape toate satele din vicariat la cererea expresă a lui Alimpiu Barboloviciu. Din datele recensământului făcut în Transilvania de monarhia austro-ungară la 1895 pentru „Țara Silvaniei”, între altele, se pot constata următoarele: preoții dispun de pământ și sunt înregistrați fie ca proprietari, fie ca posesori ai uzufuctului, ce revenea de pe urma suprafețelor agricole. Astfel, preotul Aurel Osianu din Cizer deținea următoarele suprafețe de teren: arabil — 27 de iugăre, fânăș — 41, pășune — 1, pădure — 41, teren neproductiv — 3 iugăre cadastrale; în total 113 iugăre¹⁵. Demetriu Coroianu din Santău era înregistrat cu: 16 iugăre arător, fânăș — 5, pășune — 74; total 143 de iugăre cadastrale. Simion Pirtea din Ciurmelcis este înscris cu o suprafață totală de 1287 de iugăre din care: 1212 de pădure. Ioan Covaciu din Iaz cu 174 de iugăre, Ioan Simion din Bârsăul de Jos cu 130 de iugăre, Petru Pop din Babța cu 117 iugăre. Emil Bran din Băița de sub Codru cu 111 iugăre. Mihai Pop din Cuceu cu 121 de iugăre și Drașomir Ioan Cheseli din Năpradea cu 119 iugăre. Suprafețe apreciable de teren dețineau preoții: Gubicza Istvan din Carastelec¹⁶, 1459 de iugăre; aici majoritatea populației maghiare fiind de religie romano-catolică. La fel și

¹¹ G. Bariș, *op. cit.*, p. 692; I. Kovács, *op. cit.*, p. 170—171.

¹² Idem

¹³ D. Stoica, I. P. Lazăr, *Schiță monografică a Sălajului*, Șimleu, 1908, p. 43; *Arh. Stat. Sălaj—Zalău, Fond Monografii Școlare, Monografia Școlii Someș-Odorhei*, de V. Precup, 1928, p. 2—6; I. Ciocian, în *Acta MP*, XII, 1988, p. 769—773

¹⁴ *Arh. Stat. Sălaj. Protopopiatul greco-catolic Gârbou*, Pachet 1. Documentele (1865—1890) doc. 12

¹⁵ Idem, Doc. 13. *Contribuția unui credincios este de 1 florin pentru un teren de clasa a IV-a. Venitul curatorului este de 4 florini*; Se propune ca paznicul Pop Samson să nu plătească dare pentru că are grijă de cele 16 iugăre înscrise în foaia cadastrală

¹⁶ *A magyar Korona országainak, Mezőgazdasági Statisztikája*, Budapesta, 1897, p. 402

preoții reformați, Molnar Miklos din Mineu, 117 iugăre și Magyarosi Istvan din Zalău, 155 de iugăre¹⁷, din care arător — 49, grădini — 1 iugăr, fânaț — 33, vie — 1 iugăr, pășuni — 11 iugăre, pădure — 59 iugăre și un jugăr de teren neproductiv. În cazul bisericii din Iaz, ce deținea o parte din terenuri la Seini, lângă Baia-Mare, și cea din Babța, unde biserica arendează și teren de la baronul Banfi Gheorghe, se specifică că „preotul deține uzufructul rezultat în urma cultivării acestor terenuri”¹⁸.

În privința vitelor cornute, se constată că majoritatea preoților aveau cel puțin două-trei bovine și un cal. Preotul din Șantău a fost înregistrat cu șapte vite mari, cel din Chieșd cu nouă, iar cel romano-catolic din Carastelec cu 27. Față de aceste suprafețe apreciabile de teren, majoritatea preoților greco-catolici dețineau suprafețe sub 20 de iugăre cadastrale, motiv pentru care nu sunt recenzați în volumul al doilea al Recensământului publicat în 1897¹⁹, care cuprindea „oamenii cu stare”, cei care depășeau o sută de iugăre. Preotul Teodor Silaghi din Coșei avea porțiune canonică de patru iugăre extravilan și într-o situație similară erau majoritatea preoților din satele mici²⁰.

Marele merit al satelor cu populație greco-catolică este că s-au străduit, prin primari, notari, preoți, învățători și jurați, să susțină demersurile oamenilor politici români din Sălaj în apărarea, conservarea și sporirea averii bisericii; aceasta fiind o sursă de venit pentru plata preoților, edificarea de lăcașuri de cult și școli confessionale, precum și susținerea societăților culturale și a tinerilor studioși pe timpul școlarizării²¹.

Pe lângă fondurile trimise de la Blaj și Gherla pentru ajutorarea comunităților în edificarea de biserici greco-catolice, școli confessionale, case parohiale, ajutorarea preoților nevoiași, a preoteselor văduve și a orfanilor²², în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, tot mai mulți preoți și mireni de religie greco-catolică cu stare materială bună au pus bazele unor fundații de caritate sau au lăsat prin testament importante sume de bani bisericii. Astfel avocatul George Filip din Tășnad și Ioan Nichita din Zalău au lăsat prin testament apreciabile sume de bani: Despărțământului Sălăjan al Astrei, Școlilor confessionale greco-catolice și Bisericii greco-catolice sălăjene. Preotul din Pria, Vasile Marincea²³, testează „80 de acții ale institutului de credit și economii Silvania; 50 de florini și 100 de coroane să fie depuse la orfelinatul greco-catolic de la Gherla ca din dividendele anuale (720 de coroane) să se dea stipendii de câte 100 de coroane studenților născuți în Sălaj. Mirenii din Pria le lasă 500 de florini și 100 de coroane pentru zidirea unei biserici din piatră²⁴. Fondul preotului Teodor Silaghi se apropia în jurul anului 1900 de 1056 de coroane. Cu sume importante la susținerea intereselor bisericii greco-catolice ale „Asociațiunii” au contribuit fundațiile create de parohii Ioan Gallianu, George Pop din Șeredei și Teodor Indre din Sărăoad. De un real folos pentru bunul mers al bisericii în Vicariatul Silvaniei au fost fundațiile: „Alimpiu Barboloviciu”, „Alexandru Costea”²⁵ (protopop în Oarța de Jos) ce ajunge la 1200 de coroane, precum și „Fundația dr. Ioan Szabo” cu 4009 coroane pentru zidirea unei biserici unite în Zalău. Fundațiile „Matei Chiș” și cea creată în 1860 de preotul Ioan Szabo din Cristelec, unchiul viitorului mitropolit, vor fi patronate de Capitlul greco-catolic de la Gherla²⁶.

¹⁷ Ibidem, p. 404

¹⁸ Ibidem, p. 410

¹⁹ Idem, p. 405

²⁰ D. Stoica, I. P. Lazăr, *Op. cit.*, p. 138

²¹ În Coșei parohul nu avea casă în deceniul al VII-lea al secolului trecut.

²² P. Abrudan, în *Acta MP*, VII, 1983, p. 639—652

²³ Al. Grama, *op. cit.*, p. 220

²⁴ *Arh. Stat. Sălaj, Zalău, Fond Bisericile greco-catolice, Biserica Cizer-Pria, Pachet 1, Doc. 6, p. 11; D. Stoica, I. P. Lazăr, op. cit.*, p. 138

²⁵ Idem

²⁶ *Arh. Stat. Sălaj, Zalău, Fond Protopopiatul greco-catolic Cehu-Băsești, Pachet 1, Doc. 6, p. 13—34.*

²⁷ *Arh. Stat. Sălaj, Zalău, Fond Bisericile greco-catolice, Biserica Bobota și Zalnoc, Pachet 2, Doc. 1, p. 37—38.*

La fel și lista de subscripții benevole ce atinge 2998 de coroane în vederea edificării unei biserici românești în Zalău la sfârșitul veacului trecut²⁷.

Instituția care după 1886, a dat școlilor, bisericilor și operelor culturale din Sălaj banii de care au avut atâta nevoie a fost banca „Silvania”²⁸ din Șimleu Silvaniei căreia i se va adăuga, începând cu 1897, Banca de Credit „Sălăjana” din Jibou²⁹. Mai mult de o pătrime din veniturile acestor bănci „se împart pentru scopuri culturale și de caritate publică”³⁰, subvenții la școlile confesionale, la clădirea de biserică și susținerea societăților culturale.

La conferința din 19 noiembrie 1886, prezidată de fruntași politici George Pop de Băsești și Andrei Cosma din Supur, au fost aleși membrii fondatori ai acestei instituții de credit între care la loc de cinste se găseau Vicarul foraneu al Silvaniei, Alimpiu Barboloviciu³¹ și preoții Vasile Marincaș, Demetriu Corolianu, Teodor Pop, Ioan Pop din Domnin, Ioan Moldovan și alții. Cu ocazia conferinței din 16 decembrie 1886, ținută la Zalău, alături de membrii fondatori ai băncii au fost invitați și Ioan Cosma, dr. Vasile Lucaciu, Ioan Cherebețiu, Laurențiu Caba, Teodor Nechita, Petre Pop, Teodor Simoc, Ioan Lazăr. La această conferință președinte al băncii este ales vicarul Alimpiu Barboloviciu³², iar în comitetul director sunt cooptați Vasile Pop, asesor la Judecătoria Zalău, precum și preoții dr. Vasile Lucaciu și Teodor Simoc. Pornită cu un capital de 75.000 de florini acoperit prin 1500 de acțiuni a 50 de florini, banca va acumula capital de la an la an și își va aduce contribuția la dezvoltarea localităților românești din Vicariatul Silvaniei, la emanciparea lor economică și financiară de sub dominația societăților bancare străine, la propășirea culturală a tuturor păturilor sociale românești prin biserică, școală, biblioteci, societăți, reuniuni culturale, presă etc.³³.

Urmând exemplul băncii „Silvania” din Șimleu, românii de pe Valea Someșului pun bazele Societății pe acțiuni „Sălăjana” din Jibou cu un capital inițial de 100.000 de coroane, ridicat după trei ani prin strădania directorului său executiv, Demetriu Suciuc, și a membrilor fondatori la 200.000 de coroane spre binele românilor din această parte a Sălajului. Parohii din Someș-Odorhei, Cuceu, Năpradea, Domnin, Gârbou, etc., pe lângă faptul că erau acționari ai băncii, vor face o propagandă favorabilă în rândul satelor românești pentru a-i determina pe locuitorii acestora să împrumute bani pentru a-și cumpăra pământ, animale și unelte ori pentru a-și edifica gospodăriile, bisericile, case parohiale și școli³⁴.

Viața preoțimii române este legată intrinsec în cadrul comunităților ardelenene, fie ele urbane, fie rurale, de clădirea și înzestrarea bisericii de casa parohială la care se adaugă, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pe toată durata secolului al XIX-lea, școlile confesionale, localul școlii și zestrea ei materială. Sub oblăduirea vicariatului Silvaniei, credincioșii greco-catolici vor încerca să-și refacă bisericile prin reparații, cumpărări de clopote și odoare și să construiască case parohiale sau să amenajeze locuri pentru școală imediat după stingerea flăcărilor revoluției de la 1848—1849³⁵. La cererea expresă a lui Al. Șterca Șuluțiu, vicarul foraneu de la Șimleu, toți românii din zonă, care au suferit pierderi materiale în anii 1848—1849, să-și calculeze prin preoți sau primari pagubele pricinuite de unguri și să le prezinte comisiei care se ocupa cu evaluarea daunelor ce

²⁷ I. Ardeleanu-senior, *Istoria învățământului românesc din Sălaj*, Zalău, 1936, p. 61—68; D. Stoica, I. P. Lazăr, *Op. cit.*, p. 138—139

²⁸ M. N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 72—73; Arh. Stat. Sălaj, Zalău, Fond *Protopopiatul greco-catolic*, Buciumi, Pachet 63, Institutul de credit Jibou-Hida, Doc. 6, p. 1—9

²⁹ Idem

³⁰ V. Achim, în *Acta MP*, X, 1968, p. 571

³¹ V. Vesa, în *Acta MP*, VII, 1983, p. 292—293

³² I. Ardeleanu-senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1936, p. 131—136

³³ Arh. Stat. Sălaj, Pachet 63, Doc. 1—9; V. Achim, *Op. cit.*, p. 575—576

³⁴ Idem

³⁵ Arh. Stat. Sălaj, Fond *Protopopiatul greco-catolic Buciumi*, Pachet 3, 1856, fil. 23, Pachet 3, 1863, fila 1—47, Edificarea bisericii din Hășmaș

au avut loc în timpul revoluției. Preoții trebuiau să calculeze în bani valoarea bisericilor jefuite, a caselor arse, a semănăturilor prădate, a vitelor și hainelor distruse, a gospodăriilor avariate, dar să nu se pună „nici un crucer mai mult pentru a acționa numai pe calea adevărului”³⁶. Toate lucrurile să se însemneze cu mare responsabilitate, subliniază Suluțiu, „cu mare dreptate”, prin consultarea și colaborarea rodnică a poporului, a protopopilor, preoților și notarilor. Șematismul pe anul 1867 consemnează în cele 116 parohii și 97 de filiale ale acestora în Vicariatul Silvaniei un număr de 18 biserici de piatră, restul de 195 fiind de lemn³⁷, multe din ele dărăpănate, cu acoperișurile sparte, fără de clopote din timpul revoluției de la 1848, lipsite de împrejmuire și cărțile trebuincioase. De aceea în toată perioada celei de a doua jumătăți a secolului preoții, administratorii, curatorii și protopopii trimit adrese la vicariatul de la Șimleu sau la Episcopia, greco-catolică de la Gherla³⁸, în care cer sume pentru edificarea de noi biserici sau pentru repararea celor vechi, motivând că „cele mai multe biserici de lemn au numai în dreptul stranei și al altarului niște ferestrețe cât ar încăpea capul omului”. De regulă, în tinda muierilor nu era nici o fereastră. Dacă se aduna poporul în biserică, „era cuprins de o întunecime misterioasă”, încât, vrând-nevrând, îți aduce în memorie timpurile pe când strămoșii românilor de azi, creștinii cei dintâi, țineau serviciul divin în vechea Romă în catacombe. Prin strădania vicarilor Alexandru Șterca Șuluțiu, Demetriu Coroianu și mai ales a lui Alimpiu Barboloviciu, s-au ridicat noi biserici sau au fost consolidate cele vechi³⁹. Protopopi inimoși ca Ioan Vicaș din districtul Ipolui, Grigoriu Pop al Băseștilor, Avram Dragomir al Eriului, Grigore Gall al Samsudului, fruntași politici, Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Mica, Mihai Bohățel, Emeric Pop de Băsești, Andrei Cosma, Teofil Dragomir, George Filip și alții au cumpărat „locuri de biserică” și case parohiale. În decursul timpului, multe biserici au căzut pradă furturilor sau incendiilor, cum a fost cazul bisericii vicariale de lemn din Șimleu, la 8 iulie 1866. Pentru un nou locaș de cult vicarial, au contribuit cu sume mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu, donând 734 de florini, episcopul Ioan Vancea și mireni din tracturile protopopiale de pe cuprinsul Vicariatului, la care s-au adăugat suma de 15.224 de florini trimisă de curtea de la Viena, „care s-a îndurat pentru edificarea bisericii celei noi”. Terenul a costat 2400 de florini, iar noul lăcaș a fost ridicat între anii 1870—1874, pictura realizându-se în 1893 cu contribuția credincioșilor din Șimleu care au strâns, prin colectă benevolă, suma de 1813 florini și 77 de craițari⁴⁰.

Multe biserici însă au fost mutilate de lemnarii satelor ce au tăiat uși distrugând ancadramentele inițiale, iconostasele și chiar turlele, dar, cu toate acestea, zestrea arhitecturii de lemn bisericesti sălăjene a rămas la finele veacului trecut una din cele mai valoroase, alături de cea maramureșeană, din întreaga Transilvanie⁴¹.

În timpul pastoratului vicarial al lui Alimpiu Barboloviciu s-au ridicat multe biserici de zid dintre care cele din parohiile Asuajul de Jos, la 1888, Stremț, 1890, Sălsig, 1890, Măieriste, 1889, Băița și Someș-Odorhei, la 1890, Cehal, 1894, Santău, 1900, Căuș, 1892, Sâncrai-Eriu, 1894, Mirșid, 1896, Oarța de Sus, 1894, Pericei, 1889, Giumelciși, 1882, Sâg, 1896, Bănișor, 1895, Șumal, 1891 și altele⁴². În primii ani ai veacului al XIX-lea, în vicariatul Silvaniei sunt consemnate 171

³⁶ D. Suci, în *AIHAI*, XXV, 1988, p. 83—87

³⁷ Șematismul Diecezei greco-catolice, Gherla, pe anul 1867, p. 130—139.

³⁸ Arh. Stat. Sălaj, Zalău, Fond *Protopopiatul greco-catolic Buciumi*, Pachet 13, 1865, 16, 1866, 18, 1866

³⁹ Idem, Pachet 21, 1870

I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 134—138; M. Păcurariu, *Politica statului maghiar față de biserică românească în Transilvania în perioada dualismului*, Sibiu, 1867, p. 132—137

⁴⁰ D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, 1, p. 138—139

⁴¹ I. Godea, I. Hrăstache, *Momente istorice bisericesti din Eparhia Oradei, Județele Bihor, Sălaj și Satu-Mare*, Oradea, 1975

⁴² Arh. Stat. Sălaj, *Protopopiatul greco-catolic Buciumi*, Pachet 11, 19; Sema-tismele Diecezei greco-catolice, Gherla, între anii 1890—1900

de biserici, din care 71, de zid, două, de lut și 97 de lemn. Presa vremii consemnează cu decepție și consternare faptul că, la finele secolului trecut, cele peste 390 de suflete românești greco-catolice din Zalău, capitala Sălajului, nu aveau biserică proprie, aparținând parohiei greco-catolice din Ortelec⁴³ în pofida atâtor stăruințe ale vicariatului Silvaniei, ale episcopilor de la Gherla și chiar a mitropolitului Ioan Szabo de la Blaj care, prin eforturile unite au pus bazele unei fundații în acest scop. O situație similară exista și în opidurile Cehu Silvaniei și Jibou unde credincioșii români se duceau în sărbători la bisericile din satele vecine, iar în caz de deces și cununie familiile românilor apelau la parohii din jur.

Casele parohiale de zid erau puține după 1848. Cu greu a construit o casă la Șimleu Alexandru Șterca Șuluțiu, în primii ani de vicariat, fiind nevoit să locuiască în gazdă la pastorul reformat din localitate. Majoritatea caselor parohiale de lemn s-au construit după 1870, cu sprijinul vicariatului și al protopopiatelor, prin strădania permanentă a preoților și a mirenilor din satele românești și a unor gospodari înstăriți, acționari la băncile „Silvania“ și „Sălajana“⁴⁴.

În rapoartele vicariale și rezoluțiile sinodale trecute, o bună parte din problemele la ordinea zilei erau cele legate de casa parohială, construirea acestora, repararea lor, cumpărarea de locuințe pentru preot și amenajarea școlilor confesionale renăscute, prin reorganizarea lor de către Șuluțiu, Coroianu și Barboloviciu, Arhivele protopopiatelor abundă de cereri în care se solicită bani pentru loc de casă, material pentru acoperiș, uși, ferestre, local de școală și locuințe pentru învățători. Multe cereri ajung la Episcopia de Gherla sau la Mitropolia Blajului⁴⁵. Din lipsă de bani, lucrările stagnează, așa că, în prag de iarnă, preoții se plâng, „casa nu este isprăvită și trebuie să își găsească o soabă (cameră) pe tapșie (chirie) ca să poată ierna cu copiii“. Alteori preoții nou hirotonisiți se plâng că locuiesc la dieci sau cantori și nu se întreprinde nimic pentru amenajarea locuinței. Parohii pensionați, nedispunând de o casă proprie, în multe localități rămân, după pensionare, să locuiască în casa parohială, de aceea se consemnează plângeri împotriva lor, cum a fost cazul la Valcău, Bârsa, Cheud, Oarța de Sus⁴⁶. În pofida măsurilor restrictive introduse de austrieci în perioada 1849—1867 față de români, preoțimea greco-catolică din Vicariatul Silvaniei, în special după 1861, când comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc au fost anexate Ungariei, urmate de perioada dualismului austro-ungar, când biserica și școala românească au fost ținta atacurilor Budapestei, clerul greco-catolic din Țara Silvaniei, unit în jurul Vicariatului de la Șimleu, a progresat economic, pătura preoțească devenind elementul cel mai important al inteligenței locale în emanciparea politică, economică și cultural-spirituală a românilor sălajeni între revoluția de la 1848 și mișcarea memorandistă din anii 1892—1894.

2. STAREA SOCIALĂ A PREOTIMII GRECO-CATOLICE DIN VICARIATUL SILVANIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Încă de la înființare, în 1810, Vicariatul Silvaniei s-a dovedit autoritatea tutelară a mișcării naționale într-o zonă unde majoritatea românilor erau de religie greco-catolică. Vicarii se intitulau „vicar a tot Sălajul“ și au purtat cu cinste și demnitate acest titlu, având „sub părin-

⁴³ I. Ardeleanu-senior, *op. cit.*, p. 211; D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 296

⁴⁴ Arh. Stat. Sălaj, Fond *Protopopiatul greco-catolic Buciumi*, Pachet 16, (aspecte legate de parohia Râstolț), Pachet 18, (parohia Bercea — 1866), Pachet 21, (parohia Tăud — 1870).

⁴⁵ Protopopiatul greco-catolic Gârbău, Pachet 1. filele 1—76; Pachet 1—58

⁴⁶ Protopopiatul greco-catolic Oarța de Sus, Pachet 1, doc. 2 (datele se referă la anul 1887)

teasca lor ocrotire“ toate bisericile, școlile confesionale, împlinirile și necazurile românilor sălăjeni. Ei numeau învățătorii și cantorii, examinau aptitudinile tinerilor ce voiau să se facă preoți, îi instruiau „pe moralști“ și îi trimiteau la Blaj sau Gherla spre confirmare (ordinare). Propunerile de numire a preoților sau a protopopilor pentru districte sau tracturi o făceau tot ei și cuvântul lor era luat în seamă, având și latitudinea de a judeca în primă instanță neînțelegerile dintre preoți și mireni sau alte probleme legate de biserică și școlile confesionale, prin întrunirea consistoriilor formate din protopopii tracturilor⁴⁷.

Vicariatul a fost centrul în jurul căruia a gravitat întreaga viață a românilor din Țara Silvaniei, prin vicarii săi devenind „un simbol al unității de gândire, simțire și acțiune românească“, în pofida faptului că administrativ Sălajul era împărțit în două comitate, Crasna și Solnocul de Mijloc. Prin acțiuni energice și constante pentru propășirea românilor uniți prin biserică, clerul sălăjan a câștigat o vază deosebită în fața mirenilor și a autorităților de stat, iar vicariatul s-a dovedit o instituție de primă mărime în mișcarea națională din această parte a Transilvaniei.

Vicarul Alexandru Șterca Șuluțiu trimite, la 27 august 1849, o circulară către protopopi prin care sprijină dreptul românilor la libertate politică, la folosirea limbii române în administrație și justiție⁴⁸. Scopul lui Șuluțiu este acela de a-i determina pe protopopii greco-catolici din cele 11 protopopiate⁴⁹ din subordinea sa să lumineze poporul, ca acesta să se atașeze limbii naționale și să ceară în toate împrejurările drepturile ce i se cuvin. Vicarul se angajează că va acționa și va veghea „ca drepturile națiunii noastre să nu se vatâme și să nu rămână (fără fruct)⁵⁰. Din punct de vedere social, clerul unit din Țara Silvaniei, după anul 1849, face un salt calitativ deosebit care îi conferă preotului din sat statutul de om liber, capabil să aspire pentru sine și mirenii săi la dreptul de proprietate, viață politică și administrativă în limba strămoșească și ridicarea sa prin cultură la o existență demnă, civilizată. Un moment hotărâtor în viața spirituală a Sălajului, în primul rând a conștientizării clerului și a enoriașilor de necesitatea ridicării culturale a tuturor românilor din această parte a țării prin școală, l-a constituit sinodul vicarial (Omnium archidiaconis Silvaniae), ținut în anul 1850 ianuarie în 10 zile (10 ianuarie), sub președenția lui Alexandru Șterca Șuluțiu, la Șimleu Silvaniei. Din partea clerului Silvaniei, participă la sinod protopopii: Dimitrie Coroianu al Craidorolțului, Grigore Pop al Băseștilor, Ioan Lobotțiu al Giurtelecului, Ioan Vaida al Poptelecului, Grigore Gall, parohul Bobotei, reprezentantul protopopiatului Sărăoadului, Petru Bran, parohul Hidigului și substituit vice-notar sobornicesc, și Laurențiu Munteanu, parohul Noțigului și reprezentantul protopopiatului Noțig⁵¹. Participă de asemenea „parte mirenească“, fruntași politici, conducători de instituții și proprietari români din Sălaj. Sinodul s-a constituit într-un adevărat congres cultural al Sălajului, care analizează „jalnica stare a națiunii pentru lipsa școlilor, dascălilor, a oamenilor învățați și a învățăturii“. Pentru ridicarea nivelului spiritual al Sălajului prin cultură, Șuluțiu face apel la „râvna învăpăiată, înțelegerea neobosită, dragostea fierbinte către binele de obște. Să dăm cu toții mâna, să ne topim într-o inimă, unul și același gând și țel să locuim în pieptul nostru“. El acreditează totodată ideea că în acest sinod „se va alcătui o hotărâre și o regulă generală pentru pășirea unifor-

⁴⁷ I. Ardeleanu-senior, *Aspecte ale dezvoltării învățământului în Sălaj*, Zalău, 1971, p. 17—20; I. Ciocian, *op. cit.*, p. 418—419.

⁴⁸ D. Suci, *op. cit.*, p. 6

⁴⁹ Idem; I. Ciocian, *op. cit.*, p. 420

⁵⁰ D. Suci, *op. cit.*, p. 6—8

⁵¹ I. Ardeleanu-senior, *op. cit.*, p. 94—96

mității în toată Silvania⁵² în problema școlii și a slujitorilor ei. S-a trecut apoi la stabilirea problemelor esențiale care să reazeze pe o poziție nouă școlile naționale ale Sălajului ca temelie a libertății sociale și naționale a românilor. Protocolul sinodului precizează modalitățile ce se vor întreprinde de către vicariat, protopopiate și preoții greco-catolici pentru construirea de școli, procurarea manualelor, recrutarea învățătorilor, frecvența școlară și durata cursurilor pentru un an de învățământ.

Pe lângă faptul că hotărârile sinodale vor deveni „lege și normă de organizare și funcționare a învățământului elementar din Sălaj” timp de aproape 20 de ani, până în 1868, acestea vor rămâne ca puncte de reper pentru întreaga epocă ulterioară, fundamentând nedestăptarea națională și culturală a românilor sălăjeni⁵³. Vor orienta activitatea clerului unit din vicariat până în 1873 când vicarul Alimpiu Barboleviciu va pune în aplicare regulamentul consistorial ce va ridica prestigiul preoțimii române și o va implica activ în mișcarea națională, care va trebui să-și apere națiunea, instituțiile, limba și școlile confesionale de politica impilatorie dusă de dualismul austro-ungar în ultimul sfert de veac nouăsprezece. Dacă înainte de 1835 puțini preoți aveau o pregătire corespunzătoare în școlile Blajului, după 1850, în timpul vicarului Demetriu Coroianu (1850—1873), problema recrutării viitorilor preoți în funcție de aptitudinile lor pentru cariera preoțească, ca și acordarea de burse și stipendii din fondurile sălăjene, vor constitui o problemă deosebită, ca și inspectarea preoților în funcție, pentru a se constata nivelul lor de pregătire profesională: cum înregistrează și păstrează matricolele și celelalte documente ale protopopiatelor sau parohiilor, prin vizitațiuni canonice și „conzulturi protopopești” sau sinodale⁵⁴.

Majoritatea studenților teologi trimiși la studii la Gherla, Blaj, Oradea sau la Târnăvia, Pesta, Viena ori Roma provin din rândurile preoților uniți sau a docenților și mai rar din rândul economilor români înstăriți, a cantorilor sau a țaranilor de rând. Mulți dintre ei vor avea studii parțiale, fiind nevoiți să-și întrerupă pregătirea din lipsă de bani⁵⁵. Protocoalele vicariale abundă de rezoluții puse pe cererile preoților din tracturile protopopiale, care cer burse pentru difriciți tineri ce vor să îmbrace haina bisericească sau să devină învățători în cadrul școlilor confesionale. Limba îngrijită ca și faptul că unul și același preot trimite cereri sau încheie protocoale în latină, română și maghiară dovedesc că în anii '60—'70 ai secolului al XIX-lea nivelul de pregătire al preoților făcuse un mare pas față de anii revoluției de la 1848, iar protopopi ca Ioan Galu, cu studii la Viena, și Petre Cupcea, cu studii la Budapesta, se vor dovedi intelectuali de marcă ai Sălajului, capabili de a organiza, alături de vicarii de la Șimleu, frunțașii politici mireni și alți preoți de vază ai Silvaniei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, acțiuni politice și culturale de mare răsunet, cum a fost memoriul trimis de sălăjeni, în 1861, împăratului Francisc Iosif, prin Ioan Galu, Ioan Maniu și George Filip⁵⁶.

La seminarul din Gherla, atât în deceniul al șaptelea al secolului trecut, când era prefect de seminar dr. Victor Mihali de Apsa, viitorul mitropolit, cât și în anii '70—'80, teologii originari din Sălaj se bucurau de ocrotire din partea profesorilor și a clerului, dată fiind „diligența” acestora la învățatură și modul cum răspundeau canoanelor și rigorilor impuse de episcopia unită de Gherla. Studentul Ioan Păcșiu își amintește, în anul 1868, cum, la recomandarea protopopului Vasile Pop din Santău, a fost primit la seminarul din Gherla unde i-a

⁵² Idem, p. 95

⁵³ I. I. Ciocianu, *Acta MP*, XVI, 1992, p. 419; *Monografia școlară a Domnului*, întocmită de Gh. Oprea în 1928 (manuscris la Arh. Stat. Sălaj-Zalău, Fond Monografii școlare)

⁵⁴ Arh. Stat. Sălaj, Fond Protopopiatul Surduc, Pachet 9, filele 1—25

⁵⁵ Arh. Stat. Sălaj, Fond Protopopiatul greco-catolic Buciumi, Pachet 48 (acte personale ale protopopului Vasile I. Pop)

⁵⁶ C. Suci, *Correspondența lui Ioan Maniu cu Simion Bărnuțiu 1851—1864*, p. 55—69; T. V. Păcățean, *Cartea de aur*, II, p. 565—571; I. Ardeleanu-senior, *op. cit.*, p. 196—198

⁵⁷ I. Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii românești*, (curs litografiat), Cluj-Napoca, 1991, p. 156—172

avut profesori pe: Mihail Ivașco, Eusebiu Ghertie, pe canonicul Mihail Șerban și pe Victor Mihali de Apsa⁵⁸. Prin pregătirea profesională, starea materială și rolul jucat în cadrul localităților unde păstoreau preoții greco-catolici din vicariatul Silvaniei, devin preoți, alături de învățători, ceea ce cu mândrie erau numiți „inteligența românilor”, intelectualii satelor cu statut special inconfundabil ce-i va deosebi de preoții de dinainte de 1848. Dacă până la revoluție cea mai mare parte a preoților așa-numiți „moralisți” trăiau muncind pământul ca și plugarii, neavând „pretențiuni mai înalte, și din averea moștenită de la părinți ori dobândită pe calea căsătoriei, nereflectând la proveniențele din parohie”⁵⁹, după 1868—1873 starea și locul preotului se schimbă prin măsurile impuse de episcopii Ioan Vancea și Mihail Pavel. Ștergerea (terțialității) și aplicarea în funcție de parohie au adus în vigoare noile reglementări ca: poporeni să presteze o zi de muncă și să dea preotului o mierță de grăunte pe fum de casă sau o vică de fân (echivalent a patru clescare ce compuneau un car de fân). Mulți preoți răscumpărau în bani dările de la credincioși. În anii '70, în mintea mirenilor apare o diferențiere între preoțimea bătrână și cea nouă, considerând că vechii preoți „nu aveau pretențiune de a duce domnie” și erau asemenea plugarii întru toate în haine și în vipt” și în afară de slujbă, pe când noii preoți „duc domnie mare” și „în orice domnie poporul vede pe asupritorul său”. Această stare de lucruri îl determină pe publicistul Dionisie Stoica să afirme: „când poporul va pricepe însă că preotul de azi nu poate să umble și să se poarte ca preoții cei bătrâni și va înțelege altcum chemarea preotului și nu o va identifica cu cea a meseriei ori agriculturii, atunci se va sălășliu dragostea împrumutată între preoți și poporul păstărit de ei, căci se va încredința că și preoții de azi între împrejurări tot atât de grele luptă ca și cei din trecut pentru dezrobirea lui culturală și materială, propovăduindu-l pe calea luminării și fericirii ca neam și popor creștin de înalta sa misiune”⁶⁰.

Locuințele preoților români, îmbrăcăminte și felul de a se exprima și comporta în societate, sub imperiul modernizării vremurilor, erau un imperativ ce se impunea cu stringență. În raporturile cu organele comitatense, cu membrii instituțiilor naționale, ba chiar contactele cu autoritățile de la Viena și Budapesta sau cu preoții reformați sau greco-catolici cereau o etichetă, un mod de viață de respirație europeană. Preotul nu mai putea apăra în postură de iobag umil, el reprezenta o națiune ce-și cerea și apăra drepturile de pe o poziție egală cu semenii lui unguri și germani⁶¹.

Gospodăriile model, casele parohiale bine întreținute și mobilate, ținuta îngrijită și chiar moda orășenească în privința îmbrăcăminte, vizavi de o etichetă în relațiile cu mirenii îl aduc pe preot alături de învățător în postura de „lider spiritual” al comunității. El este un domn prin credință, cinste, demnitate și în același timp apărător al valorilor spirituale românești care au la bază limba, biserică și școala. Preoțimea știe pulsul vremurilor, are informația necesară și este în măsură să i se destăinuie săteanul pentru că „părintele său spiritual” este capabil să-l înțeleagă și să-l ajute⁶². Preotul are cunoștințele necesare, „știe carte multă”, are relații la *varmeghie* (comitat) și chiar la vladică sau judecătorie. În casa lui se găesc medicamente, cărți, haine frumoase. Nu de puține ori preoții posedau instrumente muzicale, mașini de cusut, lucruri vechi, piese de muzeu. Toate acestea au dus la schimbarea mentalităților despre preoție și prin urmare sătenii vor vedea în preot un om pios, dublat de un bun gospodar, cel ce deține secretele culturii în sat și mai presus de orice un patriot pentru că vrea binele obștii și este în mijlocul acesteia la bine și la rău. În multe părți ale vicariatului Silvaniei se constituie „grânare bisericăști”⁶³, cum a fost cel din anul 1775

⁵⁸ I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 70

⁵⁹ D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 139

⁶⁰ Idem

⁶¹ Arh. Stat. Sălaj, Fond Solnocul de Mijloc, *Recensământul din 1869*, Pachet 221—227 (aspecte luate de satele Creaca, Domnin, Bârsa)

⁶² Arh. Stat. Sălaj, Fond Protopopiatul greco-catolic Cehu-Silvaniei-Băsești, Pachet 1, doc. 6

⁶³ Arh. Stat. Sălaj, Fond Protopopiatul greco-catolic Surduc, Pachet 16, doc. 3

la Hotoan, condus de parohul Vasile Păcașiu, de unde urma să se încaseze sume apreciabile folosite, după împrejurări, la acoperirea taxelor pentru preoți, la repararea bisericii și sprijinirea școlii confesionale. Prin adresa nr. 3449 din anul 1880, Episcopia greco-catolică de Gherla cere vicariatului, care la rândul său se adresează protopopiatelor și preoților din parohii, să pună bazele unui număr cât mai mare de astfel de grânare pentru „nevoile de obște ale parohiilor și doctenților”. Numărul grânelor bisericesti a crescut mult în anii următori. Cel din Pria avea, în 1891, „120 mierțe” (a treizeci litri) bucate și o sumă apreciabilă de bani „parte prin capitularizări, parte prin contribuție nouă” astfel că, la moartea distinsului preot Vasile Marincă, parohia putea plăti taxele preotești, cantorul și curatorii pentru 82 de poporeni⁶⁴.

Dezvoltarea învățământului confesional a dus la creșterea sub aspect numeric și calitativ a docenților (învățătorilor), fapt ce va atrage după sine schimbarea vechii mentalități ce domnea în lumea satelor sălăjene, atât în preajma cât și după revoluția de la 1848, potrivit căreia fiecare sat românesc trebuie să aibă „cel puțin un popă, dacă nu doi” pentru a-i apăra pe uniții greco-catolici de ortodocși (greco-orientali) în cadrul frecuşurilor confesionale intestine ce erau la ordinea zilei în Transilvania⁶⁵. Cum 93%, 95% din românii sălăjeni erau greco-catolici, aceștia își vor impune punctul de vedere, motivând că fiecare localitate are nevoie de un paroh și un docent; dacă e posibil și un avocat alături de mai mulți economi în stare să-și apere drepturile. Și că „intelighenția românească”, fie laică, fie mirenească, trebuie să-și dea mâna pentru că numai prin eforturi conjugate drepturile naționale vor avea sorti de izbândă⁶⁶.

În anul 1867 vicariatul Silvaniei păstora 114 parohii și 104 filiale cu un număr de 102.216 credincioși greco-catolici deservii de 113 preoți, dintre care 100 erau încadrați la parohii și 13, la filii⁶⁷. Zece ani mai târziu, în 1877, șematismele consemnează 102 parohii și 95 filii, care cuprindeau 82.215 greco-catolici și 61 de preoți; în multe parohii fiind consemnați administratori parohiali⁶⁸. De unde se poate deduce că, după 1873, când poporenii li s-a impus plata preotului și mai ales prestarea unei zile de muncă ce-i amintea de iobăgie, au avut loc răzvrătiri și chiar amenințări, că unii uniți vor trece la ortodoxie. Este meritul vicarului Alimpiu Barboviu de a aplana conflictele⁶⁹, căci acesta „prin darul vorbirii ce-l caracteriza, a știut capacita poporul, încât fără a da cauză la neînțelegeri, s-a supus acestui nou regulament diecezan”. Chiar și la sfârșitul veacului al XIX-lea localități ca Bălan, Bodia, Bozna, Chichișa, Gălpâia, Mirșid, Romita, Stârciu, Tresnea, Poarta Sălajului, vor fi înregistrate cu mulți ortodocși, numărul acestora fiind de 5.500⁷⁰, iar cel al greco-catolicilor de peste 126.000. Beneficiind de școli confesionale și învățători calificați, numărul elevilor crește de la an la an astfel că, în 1867, sunt înregistrați în școlile greco-catolice 7.354 de copii, iar peste un deceniu matricolele școlare consemnează 8.256 de școlari ce frecventează regulat cursurile confesionale.

Sinodul vicarial de la Șimleu a pus după perioada lui Sincăi bazele celei de-a doua renașteri a școlilor naționale în Sălaj sub îndrumarea și controlul protopopilor, școlile confesionale sunt îndrumate îndeaproape astfel ca părintii „să-și aducă pruncii la școală că numai învățătura poate ridica onorul și fericirea națiunii române”. Pe lângă faptul că preoții trebuiau să se îngrijească de local (casa școlii), găsirea de învățători și procurarea sumelor necesare întreținerii școlilor populare, ei aveau greaua misiune de a-i lămuri pe părinți să acorde șase luni pe an pentru studiu hăiteților între 6—14 ani și fetitelor de la 6—12 ani. În multe locuri unde lipseau docenții, aceștia au fost supliți de către preoți, dieci sau cantori. Se prevedeau măsuri exprese împotriva preoților sau chiar a protopopilor

⁶⁴ D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 133—137

⁶⁵ Idem, p. 37—79

⁶⁶ Arh. Stat. Cluj, Fond I. Micu Moldovanu, nr. 1, 1875; *Gazeta Transilvania, XXXII*, nr. 93 din 15/2 dec. 1869, p. 2

⁶⁷ *Sematismul Diecezei greco-catolice Gherla*, 1867, p. 130—180

⁶⁸ *Sematismul Diecezei greco-catolice Gherla*, 1877, p. 117—159

⁶⁹ V. Tomșa, *op. cit.*, p. 592—593

⁷⁰ *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája*, Budapesta, 1897, p. 402—412

ce nu se ocupau de problemele școlare⁷¹. În protocoale riguros întocmite se face evaluarea cunoștințelor elevilor la citit, socotit, cântări, la școlile din Băsești, Giurtelecul Cehului, Valcău, Bobota, Sărăud, Hotoan, Chieșd, Domnin etc. Iar pentru procurarea manualelor preoții au obligația de a-i pune pe curatori să apeleze la judele comunal să-i ajute „la cules de vii, mălai și seceriș”, să adune cantități pe care să le vândă și din prețul acestora să cumpere cărți, manipulând fondurile sub controlul direct al autorităților bisericești. Pentru creșterea și înmulțirea acestui fond, preoții trebuiau să ia de la fiecare pereche când se cunună 20 de creștari (în monedă convențională)⁷². La școli trebuiau înscrși copiii ambelor confesiuni pentru că „toți românii sunt liberi și emancipați de sub robotă”. Este la latitudinea protopopilor ca toți acei poporeni ce nu-și trimit copiii la școală să fie obligați prin aplicarea gloabelor. Până la apariția primei promoții de învățători din Năsăud, preoții aveau probleme cu cantorii și învățătorii ce dispuneau de cunoștințe puține și se abăteau de la disciplina școlară. După înființarea preparandiei de la Gherla, numărul învățătorilor va crește în același timp cu progresul general al școlii sălăjene în vremea vicarilor Demetriu Coroianu și Alimpiu Barboloviciu și odată cu aceștia bagajul de cunoștințe al elevilor va spori simțitor⁷³.

Serbările de sfârșit de an vor deveni, sub îndrumarea preoților greco-catolici și a oamenilor politici Andrei Cosma, George Filip, Teofil Dragomir, Ladislau Ghiurco etc., momente deosebite în viața satelor și a comunelor din vicariat prin atmosfera de emulație patriotică în care erau premiați elevii și învățătorii lor. Anual, pentru cea mai bună școală, expoziție școlară, livadă sau „pomologie” se acordau premii învățătorilor, fie în bani, fie într-o vacă cu vițel oferită de Gheorghie Pop de Băsești celui mai harnic învățător din vicariat. Alături de slujbele religioase cu care începeau manifestările culturale „intelighenția” ținea cuvântări după care îi însoțeau pe săteni la horă, dans sau la spectacole în aer liber, adevărate nedee în care se etalau frumusețea portului, dansul și cântecele populare, conservarea obiceiurilor și a tradițiilor fiind de fapt unul din atribuțiile comunităților rurale transilvane. Sub îndrumarea preoților și învățătorilor se cântau cântece patriotice și se învățau dansuri cum erau: „Ardeleana”, „Romana” și altele, pregătite de „Asociațiune” pentru toate Despărțămintele din Ardeal⁷⁴.

La gimnaziul din Șimleu, ca și la școala de fete, Alimpiu Barboloviciu participa nu numai în calitate de autoritate bisericească, ci și în cea de profesor, aceasta fiind de fapt cea mai înaltă școală din Sălaj, alături de colegiul reformat din Zalău⁷⁵. Meritul incontestabil în redeschiderea gimnaziului romano-catolic în orașul de la poalele Măgurii îi revine vicarului Barboloviciu, care a realizat o colecție de 800 de florini aur. Totodată a militat pentru introducerea limbii române ca obiect de studiu obligatoriu în programa de învățământ a gimnaziului; fără nici o remunerație el a predat această disciplină ani la rând cu talent și sârguință, astfel că mulți tineri, fii de preoți, învățători și țărani, vor putea urma, la terminarea gimnaziului, școlile românești de la Gherla și Blaj⁷⁶.

În deceniul al optulea al secolului trecut, școlile confesionale au progresat foarte mult, numărul cărților crește, clădirile sunt tot mai bine întreținute și învățătorii, sub directa îndrumare a preoților și protopopilor ce îndeplineau rolul de inspectorii școlari tractuali, se impun în fața sătenilor. Vicariatul va juca un rol hotărâtor în contracararea măsurilor de introducere a limbii maghiare în școlile confesionale prin care de fapt regimul austro-ungar încerca să lovească una dintre cele mai importante instituții românești, care era școala confesională. Preoții Vasile Pățașiu din Hotoan, Simion Bucșia din Meseșenii de Jos, Ioan

⁷¹ Arh. Stat. Sălaj, Fond Protopopiatul greco-catolic Cehu-Băsești, Pachet 1, doc. 4, fil. 1—6; Idem, Protopopiatul greco-catolic Cehu-Băsești, Pachet 1, doc. 4, fil. 1—6; Idem, Protopopiatul greco-catolic Surduc, Pachet 7, p. 243—271

⁷² D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 81—84

⁷³ *Gazeta Transilvaniei*, XXI, nr. 263, 1 dec. 1898, p. 2.

⁷⁴ *Amicul Familiei*, I, nr. 2 din 15/27 august 1878, p. 23; I. Muscă, în *Acta MP*, XII, 1988, p. 412

⁷⁵ P. Abrudan, *op. cit.*, p. 425

⁷⁶ Arh. Stat. Sălaj, Fond Solnocul de Mijloc, *Recensământul populației pe anul 1852*, Pachet 222—227

Catona din Valcău, Vasile Lucaciu din Săncrai, Ștefan Szabo din Odești, Demetriu Dragoș din Firminiș, ca și protopopii Vasile Gheție din Cuceu, Gheorghe Iuhas din Supuru de Jos, Ioan Galu din Supuru de Sus întocmesc rapoarte despre mersul școlii în comunele și tracturile pe care le au în subordine. Cateheza făcută de preoți după catehisme în școală pe timp friguros și la biserică primăvara și toamna are rolul de a pregăti moral-religios pe tineri pentru a fi buni creștini și cetățeni devotați nației căreia îi aparțin. Numărul catehismelor⁷⁷ este însă mic și în multe cărți bisericești sunt scrise cu litere chirilice, lucru ce împiedică citirea acestora de către elevi. Preoții și protopopii, alături de învățătorii George Prodan din Ortelec, Petre Negrean, Simion Bran din Sălățiș, Ioan Budelecan din Giurtelecu Cehului, Vasile Oltean din Șimleu, Petre Boitor din Asuaju de Jos, Anton Matei din Someș Odorhei și Ștefan Timoc din Chieșd, aduc în Sălaj revista (gazeta) prin „prenumerare”: „Predicatorul român”, „Cărțile sățeanului român”, „Amicul familiei”, „Transilvania”, „Familia”⁷⁷ și altele. Preoții împreună cu învățătorii sunt solicitați în toate problemele majore ale localităților cum ar fi: construcțiile de biserici, poduri, drumuri, amenajarea de mori și teascuri pentru ulei, folosirea semințelor și a raselor de animale, conservarea fructelor, pregătirea unor sărbători și aniversări, strângerea de colecte, participarea la societățile culturale bancare și acțiunile de caritate.

Generația preoților ce se va implica în mișcarea memorandistă, din care amintim pe: Alexandru Centea din Asuaju de Sus, Ioan Lenghel din Stremți, Matei Moldovan din Agriș, Vasile Mureșan din Săuca, Ioan Pop din Someș Uileac, Ioan Vașvari din Bârsăul de Sus, Iuliu Dragoș din Plopiș⁷⁸ și alții, este una a slujitorilor altarului de acțiune caracterizați prin prezență în rândul mirenilor, bună pregătire profesională, calități de orator, strânse legături cu vicarul Barbulovicu, vlădicii de la Gherla, Oradea, mitropolitul Blajului și fruntașii mișcării naționale din Transilvania de la Brașov, Sibiu, Blaj, Oradea etc. În casele lor veneau avocați, primari, fruntași politici; lor li se puteau încredința sarcini deosebite de a reprezenta obștea la întruniri și a face cunoscute hotărârile protopopiatelor sau chiar la vlădicie de a apela la bănci pentru împrumuturi și a pregăti adunări anuale ale societăților culturale. Preotului i se adresa credinciosul cu orice problemă, când își mărita fata sau își da de genere feciorul, când avea certuri în familie sau cu vecinii, când era dat în judecată sau intenționa să divorțeze etc. Au rămas memorabile muștrările și jurămintele legate de soluționarea unor „necazuri” ale sățenilor ca și ajutoarele pe care le găseau săracii la preoții satului. Prin ținuta lor ireproșabilă, marea majoritate a preoților s-au dovedit adevărați părinți spirituali ai locuitorilor nu numai prin propovăduirea moralei creștine prin predicile susținute, prin care apărau de fapt bunele tradiții ale poporului creștin, apelând la patriotismul strămoșilor și misia generațiilor noi de a-și apăra limba, obiceiurile și cultura românească. Teodor Indre, Emil Bran, Teodor Pop din Ortelec sau vicarul Barbulovicu erau cunoscuți în întreaga arhidieceză pentru darul oratoriei și strădania în bunul mers al mișcării naționale din vicariatul Silvaniei. Mulți preoți vor fi atât de legați de comuna în care au păstorit, încât și-au încropit gospodărie proprie pe lângă cea parohială, lăsându-și câte un copil gospodar, cum au făcut Alimpiu Barbulovicu din Coșei sau Vasile Marincaș din Pria, pentru a avea certitudinea că la anii pensionării nu se vor despărți de satul și credincioșii pe care i-au păstorit atunci când casa parohială va fi ocupată de un nou paroh. Prin sfatul preoților, mireni și-au botezat copiii cu nume ce nu pot fi traduse în maghiară: Cornel, Casiu, Aurel, Silviu, Octavian, Cornelia, Olimpia etc.

În raporturile cu autoritățile maghiare, preoții români au dat dovadă de demnitate și la rândul lor au fost respectați în virtutea unui spirit de toleranță specific Țării Silvaniei din timpuri vechi, lucru constat și de Șuluțiu; „varmedia sau comitatul Crasnei, un comitat mic, sărac în bogății, dar bogat în suflere mari, pentru că românii nu-i doresc pe unguri asuprași, dar în caz de nevoie nu uită să-și apere drepturile cu prețul oricărui sacrificiu”. Preoți ca Ioan Opriș din Domnin sau Alexandru Pop Lemeni din Crasna au întocmit ani la rând jalbe

⁷⁷ I. Muscă, *op. cit.*, p. 411

⁷⁸ V. Toșa, *op. cit.*, p. 293—294

de scutire a sătenilor de dări către fisc, iar când primarul îi nedreptăța pe cetățeni părohii au luat drumul comitatului căutând dreptate pentru cei năpăstuiți⁷⁹.

Încă din timpul lui Șuluțiu, care locuia în gazdă la preotul maghiar din Șimleu, s-a impus între confesiuni în ordine ierarhică un respect reciproc și numai în puține cazuri s-au constatat abateri de la această obișnuință, în special în zona Cehu-Silvaniei, când unii preoți reformați, în timpul campaniilor electorale, s-au dedat la acte pe care le-au dezaprobat până și credincioșii maghiari din subordinea lor. Este memorabil modul în care s-au comportat preotul Nagy Domokos din Crasna, ce-i primește ospătându-i pe „domnii noștri aștrști” în frunte cu George Bariț și Iosif Hodoș, prezenți în Sălaj la Adunarea Generală a Aștrștii din 1878, precum și primarul Șimleului, Farkas Károly, care-i întâmpină pe aceștia adresându-le urarea de bun venit la intrarea în orașul de la poalele Măgurii⁸⁰. La balul organizat în cinstea participanților, erau aici „români și române, maghiari și maghiare, germani și germane, și-ți era mai mare dragul a-i vedea conversând cu vioiciunea cunoscută numai în cercul celor mai paciente și fericite familii”.

Ancorat în mișcarea națională a românilor din Transilvania, Vicariatul Silvaniei, prin Alimpiu Barboloviciu, pentru evitarea neînțelegerilor dintre uniți și ortodocși și totodată pentru atenuarea divergențelor dintre pasiviști și activiști, persista și se accentua în același timp „eu aș fi de părere că noi românii să nu ne certăm, că nu avem ce împărți, ci să ne clarificăm ideile și să ne înfrățim și să ne consolidăm principiile, ori spre aceasta se cer înțelegeri și conferință premergătoare la toate adunările, fie de orice caracter poetic sau școlarice deoarece toate dezbate obiecte ale viitorului națiunii noastre”.

După 1874, opera de culturalizare a maselor se intensifică prin acțiunile întreprinse de vicarul Barboloviciu în calitate de președinte al Despărțământului Aștrștii Sălăjene, ca președinte, din mai 1874, al Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni, ca membru fondator și apoi de onoare al Reuniunii Femeilor Române Sălăjene și membru pe viață al Societății pentru crearea unui fond de teatru românesc. Cuvântările și discursurile sale rostite cu diferite prilejuri în adunări populare, la diferite serbări jubiliare sau la adunările Despărțământului Aștrștii fac mereu apel la unirea sufletească, dar și în faptă nu numai a românilor, ci a tuturor locuitorilor Sălajului. El este un model pentru preoțimea și celelalte categorii de intelectuali din vicariat. Pornind de la realitățile satului românesc, de la starea de înăpoiere economică și mentalitatea neștiutorului de carte, rupt de realitățile vremii, acesta îndeamnă preoțimea să îndrume mireni și să-i introducă pe scara cât mai largă „unelte și mașini, să treacă la comasarea pământului și să facă o agricultură rațională”. De asemenea, caută să-i îndrume pe țărani să-și dea copiii la meserii și școli, să-i sprijine pe aceștia acordându-le stipendii „n-ar trebui să fie nici un sat românesc care să nu aibă câte un măiestru (meșter) bun român, rotar, faur, căciular, cojocar, și, alături de aceștia, preoți, învățători, avocați, medici și economi capabili să facă cinste națiunii române”. Ridicarea poporului prin cultura materială și spirituală este țelul suprem al acțiunilor susținute de vicariat „să luminăm poporul prin citit și scris, să-i deschidem ochii sufletului ca el însuși să fie în stare a-și croi un viitor mai senin, că destul a orbecăit supus de străini”.

Evoluția întregii vieți economice și sociale a preoțimii greco-catolice din Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a vizat emanciparea comunităților românești din Sălaj sub toate aspectele, pregătind toate categoriile sociale pentru ancorarea pleneră în lupta politică transilvăneană de realizare a idealului unității naționale. Strâns legat de Episcopia greco-catolică din Gherla și Mitropolia Blajului, ancorat în același timp în procesul politic general pe care-l cunoaște mișcarea națională din Transilvania, clerul unit din Sălaj s-a dovedit un factor activ, militant cu rol de liant spiritual în rândul comunităților românești din

⁷⁹ Idem

⁸⁰ I. Musca, *op. cit.*, p. 413—414

această parte a Ardealului, capabil de a iniția și conduce acțiuni de contracarare a măsurilor restrictive ale regimului austro-ungar și de a pregăti enoriașii satelor și orașelor în vederea unor demersuri majore în scopul reasezării pe o nouă platformă de gândire și faptă a luptelor naționale de la sfârșitul veacului trecut, când, în locul autonomiei naționale în limitele principatului, își face loc autodeterminarea națională, dincolo de granițele politice susțin „românismul“ care viza unitatea națională a tuturor românilor.

IOAN CIOCIAN

THE ECONOMICAL AND SOCIAL LIFE OF THE GREEK-CATHOLIC CLERGY IN THE VICARIAT OF SILVANIA IN THE 2ND HALF OF THE 19TH CENTURY

(Summary)

In the second half of the 19th century, the Greek-Catholic clergy in Sălaj county proved to be the social category with the most important role in the national movement in this part of Transylvania.

Both from an economical and social point of view, the Romanian clergy led by *Vicariatul Silvaniei*, made an important progress after the Revolution from 1848, when by the acts of appropriation during 1853—1854 got plots and was acquitted of feudal obligations, permitting them to aspire at prosperity, on all its aspects, together with other Romanian social categories.

Together with the economical flourishing the level of grounding, prestige and imposing appearance of the Greek Catholic clergy grew.

By effort of church (locume temens) vicars, arch priests and priests, the confessional school were reorganized young Romanian were sent to study for becoming teachers priests, lawyers, etc. and new churches and schools were built in most villages of Sălaj county. The social position of clergy permitted them to support the fights for their national rights, where the Romanians from Transylvania were co-opted.

So, the majority of the Greek Catholic clergy supported the cultural institutions the banks and the publications of the time and were involved in the political events by which the disastrous effects of denationalization and national oppression imposed by the Austria-Hungary were counteracted, supporting the fights for political rights of the Romanian nation in Ardeal in the 2nd half of the 19th century.